

ERMENİ KAYNAKLARINA GÖRE GÜRCÜ KRALI IV. DAVID DÖNEMİ (1089-1125)*

Feyza ABDAL **

ÖZ

XI. Yüzyılın sonuna gelindiğinde Gürcülerin tarihlerinin altın çağı olarak kabul ettikleri *Ağmaşenebeli* lakaplı IV. David'in saltanatı (1089-1125) başlamış ve onun döneminde ülke topraklarında bütünlük sağlanarak bugünkü manada bildiğimiz Gürcistan Devleti ortaya çıkmıştır. Henüz on altı yaşındayken çıktığı Gürcü tahtında, ülkesinin kalkınması için yaptığı yeniliklerin en önemlisi ordusunu savaşçılıkları ve cesaretleri ile ünlü Türk kabilesi olan Kıpçaklardan yardım alarak oluşturması olmuş ve bu ordunun yaptığı Gürcü askeri harekâtları başarı ile devam etmiş, Gürcü Krallığı'nı döneminde Kafkasya'nın en güçlü devleti haline getirmiştir. IV. David dönemi siyasi olaylarını aktaran, neredeyse tamamının din adamı olduğu Ermeni müverrihleri dini bir hassasiyetle kaleme aldıkları bu eserlerinde, IV. David'i bir aziz ve onun Müslüman olan Türkler ile giriştikleri mücadelelere ise din savaşı olarak gördükleri anlaşılmaktadır. Her ne kadar bu yönüyle Ermeni kaynaklarının verdikleri bilgilere temkinli yaklaşmak gerekse de, Gürcü Kralı IV. David dönemini aktaran en önemli kaynaklardan olduğu yadsınmaz bir gerçektir.

Anahtar Sözcükler: IV. David, Gürcü, Kıpçak, Ermeni kaynakları, Orta çağ

THE REIGN OF GEORGIAN KING DAVID (1089-1125) AS DEPICTED IN ARMENIAN SOURCES

ABSTRACT

By the end of the 11th century, the reign of King David IV, also known as "David the Builder" (1089-1125), marked the golden age of Georgian history. During his rule, the territorial integrity of Georgia was restored, and the modern Georgian state, as we know it today, began to take shape. Ascending to the throne at the age of sixteen, one of his most significant reforms was the formation of a strong military, aided by the Kipchaks, a Turkic tribe renowned for their martial skills and courage. This army led successful military campaigns, and under David IV's leadership, the Kingdom of Georgia became the most powerful state in the

* Gönderim Tarihi: 07.01.2025. Kabul Tarihi: 17.02.2025.

** *Yüksek Lisans Öğrencisi*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, SAMSUN. feyzaabdal@gmail.com, ORCID: 0009-0001-3678-7365.

Caucasus. Armenian historians, predominantly clergy, recorded the political events of David IV's reign with a religious sensitivity. In their accounts, they portrayed him as a saint and viewed his struggles with the Muslim Turks as a religious war. Although caution is necessary when interpreting the information provided by Armenian sources, these works remain some of the most important accounts of King David IV's reign.

Keywords: David IV, Georgian, Kipchak, Armenian sources, Middle Ages

Giriş

XI. yüzyılın ilk çeyreğine gelindiğinde siyasi birliğini tamamlamayı başaran Gürcüler, komşularıyla giriştikleri mücadelelerden çıkarak zaman içerisinde Kafkasya coğrafyasında önemli bir güç haline gelmişlerdir. Öyle görünmektedir ki, her ne kadar Kafkasya'ya hâkim olma çabası içerisinde olan Gürcüler için bu görüldüğü kadar kolay bir süreç olmayacaktır. Aynı dönemde Çağrı Bey'in¹ Kafkasya ve Doğu Anadolu'ya yaptığı keşif seferi ile başlayan süreç, XI. yüzyılın devamında yurt tutmak amacıyla Selçukluların Kafkasya ve Anadolu bölgesine yönelmesiyle seferlerini arttırmaları ve uzun yıllar boyunca sürecek olan Türk- Gürcü mücadelesinin başlangıcı olmuştur. XI. yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde Büyük Selçuklu Devleti Sultanı Melikşah², selefleri Sultan Tuğrul³ ve babası Sultan Alp Arslan⁴ dönemi Kafkasya siyasetini devam ettirmiş, Gürcüler ise Selçukluların tekrar yüksek hâkimiyetlerini kabul etmişler ve vergi vermeye başlamışlardır.⁵ Ancak, XI. yüzyılın sonuna gelindiğinde, Gürcü Krallığı'nın tahtına Gürcülerin tarihi kayıtlara *Ağmaneşenebeli* lakabıyla aktardıkları IV. David'in oturmasıyla, adeta Gürcüler lehine devran tersine dönerek, Gürcülerin altın çağı olarak aktardıkları dönem başlamış oldu.⁶ Gürcülerin bu yükselişine tanık olan komşuları Ermeniler ise Kral David'in saltanatı dönemini kayda almışlardır.⁷

¹ Ali Sevim, "Çağrı Bey", *DİA*, C: VIII, İstanbul 1993, s. 183-186.

² İbrahim Kafesoğlu, "Melikşah", *İA*, C: VII, İstanbul 1957, s. 665-673; Abdülkerim Özaydın, "Melikşah", *DİA*, C: XXIX, Ankara 2004, s. 54-57.

³ Faruk Sümer, "Tuğrul Bey", *DİA*, C: XXXI, İstanbul 2012, s. 344-346.

⁴ İbrahim Kafesoğlu, "Alparslan", *DİA*, C: II, İstanbul 1989, s. 526-530.

⁵ İbrahim Tellioglu, *XI-XIII. Yüzyıllarda Türk-Gürcü İlişkileri*, İstanbul 2022, s.82-83; Müverrih Vardan, *Türk Fetihleri Tarihi (889-1269)*, Çev. Hrand D. Andreasyan, I. Baskı, İstanbul 2017, s. 45; Mükrimin Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Haz. Refet Yinanç, Ankara 2024, s. 241.

⁶ *Gürcistan Tarihi (Eski çağlardan 1212 yılına kadar)*, Gürcüceden Çev. Marie F. Brosset, Çev. Hrand D. Andreasyan, Haz. Erdoğan Merçil, TTK, Ankara 2003, s. 306- 335.

⁷ IV. David döneminden bahseden Ermeni kaynakları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hrand D. Andreasyan, "Türk Tarihine Aid Ermeni Kaynakları", *İÜFTD*, C: 1, S: 1, İstanbul,

1. Ermeni Kaynaklarına Göre IV. David Dönemi Vakaları

Gürcü Kralı II. Giorgi' nin 1089 yılında hayatını kaybetmesinden sonra Gürcü tahtına oğlu IV. David (1089-1125)⁸ çıkmıştır. Tahta çıktığında henüz 16 yaşında olduğu bilinen IV. David, tarihi kayıtlara saltanatı boyunca ülkesinde yaptığı ıslahatlardan dolayı ıslahatçı manasına gelen *Ağmaşenebeli* lakabı ile geçmiştir.⁹

Kral David tahta çıktığında, ülkenin durumu içler acı bir vaziyete düşmüş, adeta yıkıntılar arasında kalmış olan Gürcü halkı, şehirlerden dağlık bölgelere ve ormanlara sığınmışlardı. Uzun yıllardır Selçukluların hâkimiyeti altında olan Gürcü halkının, arazilerini boşaltıp daha güvenli yerlere gitmesiyle bu bölgeler insansız kaldığından, bu topraklara Türkmenler yerleşmişlerdir. Böylelikle Gürcistan topraklarının dağlık bölgeleri haricinde kalan bölgeler Türk yurduna dönüşmüştü.¹⁰

Kral David bu gidişata bir son vermek arzundaydı. Onun yegâne amacı ülkesinde siyasi birliği sağlayarak öncelikle ülkesindeki Selçuklu hâkimiyetine son vermek ve daha sonra Gürcü Krallığı'nı Kafkasya'nın en güçlü unsuru haline dönüştürmekti.¹¹ Bu amaçla ilk olarak düşman tehdidinden korkarak

1949, s. 93-118; Hrand D. Andreasyan, "Türk Tarihine Aid Ermeni Kaynakları", *İÜFTD*, C: 1, S: 2, İstanbul 1950, s. 401-438.

⁸ Gürcü Kralı David'in kaçınıcı David olduğu konusu tarihçiler arasında bir ihtilafa sebep olmakla birlikte, günümüzde dahi tam anlamıyla bir fikir birliğine varılamamıştır. III. David olarak kabul eden tarihçiler bulunurken, [Bkz. Nikoloz Berdzenişvili- Simon Canaşa, (İvane Cavahişvili), *Gürcistan Tarihi (Başlangıçtan 19. Yüzyıla Kadar)*, Çev. Hayri Hayrioğlu, İstanbul, 2000, s. 140.] bir kısım tarihçiler ise IV. David olarak kabul etmektedir. [Bkz. Telloğlu, *XI-XIII. Yüzyıllarda Türk-Gürcü İlişkileri*, s. 86; Fahrettin Kırzioğlu, *Yukarı-Kür ve Çoruk Boyları'nda Kıpçaklar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992, s. 105.] Bu tarihçilerden ayrı olarak bir kısım tarihçilerde II. David olarak aktarmaktadırlar [Bkz. *Gürcistan Tarihi (Eski çağlardan 1212 yılına kadar)*, s. 306.] Kaynak olarak kullandığımız *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi*'nin Türkçe olarak düzenlenen nüshalarında, notlar kısmının yazarlarından biri olan Edouard Dulaurer'de Gürcü Kralı David için II. David olarak aktarmıştır. [Bkz. *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, Çev. Hrand D. Andreasyan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2019, s. 268.] Ancak Kırzioğlu bu konuya bir açıklama getirerek, arada bir başka Kral David daha bulunmasından dolayı 1952 yılından itibaren resmi Sovyet ve Gürcü kaynaklarında IV. David olarak kullanılmaya başlanıldığını dile getirmiştir. [Bkz. Kırzioğlu, *Yukarı-Kür ve Çoruk Boyları'nda Kıpçaklar*, s. 105.] Bu nedenle biz de bu makalede IV. David'i doğru kabul ederek öyle kullanmaktayız.

⁹ *Juansher's Concise History of the Georgians*, Çev. R. Bedrosian, New York 1991, s. 112; *Gürcistan Tarihi (Eski çağlardan 1212 yılına kadar)*, s. 306.

¹⁰ İbrahim Telloğlu, "Gürcü İllerinde Siyasi Birliğin Sağlanmasında Kıpçakların Rolü", *Türk Kültürü*, S:489-490, 2004, s. 458; Berdzenişvili-Canaşa, *a.g.e.*, s. 140; İbrahim Telloğlu, "Doğu Karadeniz Kıpçakları", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S: 48, 2015, s. 61; Arif Yunusov, "Ahıska (Mesket) Türkleri: İki Kere Sürgün Edilen Halk", *Türkler*, C:18, Ankara 2002, s. 879.

¹¹ İbrahim Telloğlu, "Kıpçak-Gürcü İlişkileri", *Orta Çağda Türk-Gürcü İlişkileri*, Ed. İbrahim Telloğlu, Roin Kavreşvili, Gori 2019, s. 151.

dağlara ve ormanlara sığınan Gürcü halkını tekrar eski topraklarına döndürmek için harekete geçmişti. XI. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Akıncı Türklerinin zayıf düşmeye başlaması da halkın korkularını yenmeye başlamasına zemin hazırlamıştı. Gürcü Kralı, daha sonra öncelikle içeri de iç düzeni sağlamak amacıyla asi gelen soylular ve feodal beyler üzerine hareket etmiş ve asi feodal beylerden biri olan Liparit'i yakalatarak sınır dışı etmiştir.¹²

Gürcü Kralı IV. David'in saltanatının ilk yıllarında gerçekleşen hadiselerden bahseden en önemli Ermeni kaynağı Juansher'in *Juansher's Concise History of the Georgians* isimli eseridir. Lakin müverrihin Kral David'in saltanatının ilk dönemlerine ait verdiği bilgi de kısıtlı olmasına rağmen, bu dönemdeki komşuları ve komşu coğrafyalar hakkında bilgi vermesi dikkate değerdir. Onun aktardığına göre, Kral IV. David'in saltanatının dördüncü yılında Büyük Selçuklu Sultan'ı Melikşah vefat etmiş (1092)¹³, sonraki yılları takiben Haçlı seferleri başlamış ve Haçlı orduları Kudüs, Antakya ve Levant bölgesinde ilerlemeye devam ediyorlardı. Bu süreçte Kral David güçlenmiş ve Türklere vergi ödemeyi bırakmıştı.¹⁴ Müverrihin verdiği bilgiden öyle anlaşıyor ki, harekete geçmek için uygun ortamın oluşmasını bekleyen David, Sultan Melikşah'ın 1092 yılındaki vefatından sonra Selçuklular arasında vuku bulan taht mücadelelerinden dolayı zafiyet dönemine girmeleri¹⁵ ve diğer yandan I. Haçlı Seferi neticesinde¹⁶, Haçlı ordusunun Selçuklulara karşı başarı göstermesi ile kendisi için doğru zamanın geldiğini anlayarak harekete geçmiştir.¹⁷ Juansher, IV. David'in askeri faaliyetlerinden bahsederken, "*Büyük Konstantin'in yaptığı gibi, Tanrı'dan güç alarak*"¹⁸ Türk kalabalıklarını Hristiyanların ülkesinden çıkarmak için yaptığından bahsetmektedir. Türklerle mücadele ettiğini ve onlarca Türkü öldürdüğünün bilgisini veren kaynak, seferleri hakkında pek de ayrıntı vermemektedir.¹⁹

Bu dönemde, Trialeti'ye yaklaşık on bin kişiden oluşan Türk birliklerinin geldiğini duyan IV. David, o sırada maiyeti ile birlikte bulunduğu Naçarmagev'

¹² *Juansher's Concise History of the Georgians*, s. 108; Berdzenişlivi- Canaşıa, a.g.e., s. 140.

¹³ Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın ölümü hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İbnül-Esîr, *İslâm Tarihi (el-Kâmil fi't-Târih Tercümesi)*, Çev. Abdülkerim Özeydin, C:10, İstanbul, 1987, s. 181; Hamdullâh Müstevfî-i Kazvîni, *Târih-i Güzide (Zikr-i Pâdişâhan-i Selçukiyân)*, Yay. Ayşe Ayna vd., Ed. Erkan Göksu, İstanbul 2015, s.49; Müverrih Vardan, *Türk Fetihleri Tarihi (889-1269)*, s.46; *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi*, s. 178; Ahmed Bin Mahmud, *Selçuknâme*, Haz. Erdoğan Merçil, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2018, s. 180.

¹⁴ *Juansher's Concise History of the Georgians*, s. 108; Yunis Nesibli, "Orta Çağ Gürcü Kaynaklarında Türkler", *Türkler*, C: 4, Ankara 2002, s. 729-730.

¹⁵ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk -İslam Medeniyeti*, İstanbul 2009, s. 226.

¹⁶ Haçlı Seferleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Işın Demirkent, "Haçlılar", *DİA*, C: XIV, İstanbul 1996, s. 525-546.

¹⁷ Giuli Alasania, "Gürcistan Kıpçakları", *Türkler*, C: 2, Ankara 2002, s. 793.

¹⁸ *Juansher's Concise History of the Georgians*, s. 109.

¹⁹ *Juansher's Concise History of the Georgians*, s. 109.

den ayrılarak, bu bölgeye yürümüştür. Yapılan savaşta Türk birliklerini mağlup etmiş, bunun üzerine kaçabilen Türkler ise bölgeyi terk etmek zorunda kalmışlardır. Gürcü Kralı David, durmayarak ilerleyişine devam etmiş, Türkler üzerine taarruza geçmiştir. Çoruh boyları ve Artvin çevresinde ani baskınlar yaparak Türkmenleri öldürmüş, Tao bölgesinde kışlaklarını kuran Türkmenleri kılıçtan geçirerek katliam yapmış, onlardan kalan mallardan büyük bir ganimeti ülkesine götürmüştür. Şirvan bölgesine gönderdiği oğlu Demetre ise, Kaladzor kalesini ele geçirmeyi başararak, ilerleyişine devam edip daha sonra Lori kalesini almıştır.²⁰ Ayrıca David, kızlarını Şirvanşahlara ve Bizans'a gelin vererek, bu iki devlet ile akrabalık tesis etmiştir.²¹

Ancak Kral IV. David'in Gürcistan topraklarında siyasi birliğin sağlanması ve Gürcü Krallığı'nın Kafkasya'nın güç unsuru haline dönüşmesi yönündeki hedeflerini gerçekleşmesi yolunda elindeki askeri kuvvetlerinin yetersiz olduğu anlaşılmaktaydı.²² Krallığın merkezi bir ordusu yoktu ve sadece savaş zamanında kendi çıkarları doğrultusunda asker gönderen eristavlar ise kralın merkezi otoritesini zayıflatıyordu.²³ Bu yüzden Gürcü Kralı IV. David, güçlü bir merkezi orduya sahip olması gerektiğinin elzem olduğunu fark etmiş ve hemen harekete geçmiştir. Bunun için yeni ordusunu savaşçılıkları ve cesaretleri ile ünlü başka bir Türk kabilesi olan Kıpçaklardan yardım alarak oluşturmuştur. XII. yüzyılın başlarından itibaren Karadeniz'in kuzeyindeki mücadelelerinde sayıca kendilerinden üstün olan Ruslara karşı peş peşe aldıkları mağlubiyetlerden sonra gerileyerek başbuğları Atrak önderliğinde Kafkasların kuzeyine çekilen Kıpçaklar, Osetlerin yanına yerleşmişti. Böylece artık Kafkasya bölgesinde komşu olan Kıpçaklarla Gürcüler arasında yaşanacak

²⁰ Berdzenişvilili- Canaşıa, *a.g.e.*, s. 142; Faruk Sümer, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, Ankara 1990, s. 28. Juansher eserinde Gürcü ilerleyişini naklederken Lori'nin Gürcü Kralı IV. David'in oğlu Demetre tarafından 1118 yılında alındığını belirtmektedir. Bkz. *Juansher's Concise History of the Georgians*, s. 110;

²¹ *Juansher's Concise History of the Georgians*, s. 110-111; Ömer Subaşı, "XI. Yüzyılda Tao-Klarceti Bölgesinde Türk Hâkimiyeti", *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, C: 8, S:5, Ankara 2013, s. 720; *Gürcistan Tarihi (Eski çağlardan 1212 yılına kadar)*, s. 317-318.

²² Telliöğlu, "Gürcü İllerinde Siyasi Birliğin Sağlanmasında Kıpçakların Rolü", s. 92-93; Alasania, "Gürcistan Kıpçakları, s. 794.

²³ IV. David dönemine kadar krallığa bağlı merkezi bir Gürcü ordusu bulunmamaktaydı. Ancak ihtiyaç zamanında kral tarafından çağırılan, kralın ve büyük derebeylerinin muhafız kitalarıyla muhtelif kalelerin küçük garnizonları dışında ülkede düzenli ve daimi askeri birlikler bulunmamaktaydı. Lakin ordu toplandığı vakit kralın muhafız birlikleri hariç, ordunun diğer unsurları en az kral kadar yetki sahibi olan ve bu yönüyle birer küçük kral komutan olan kendi eristavlarına tabi olmaktadır. Bu nedenle, kral orduyu toplamak istediğinde bu derebeylerinin sadakat ve yardımlarını temin için onlara tavizler vermek zorunda kalmaktaydı. Bkz. Telliöğlu, *XI-XIII. Yüzyıllarda Türk-Gürcü İlişkileri*, s. 88; Berdzenişvilili- Canaşıa, *a.g.e.*, s. 142.

temas kaçınılmazdı.²⁴ IV. David, artık Gürcülerin kuzey komşuları olan Kıpçaklarla temasa geçmiş, hatta Kıpçak başbuğu Atrak'ın güzelliği ile ünlü olan kızı ile evlenerek akrabalık ilişkisi tesis etmişti. Bu süreçte, Kıpçakların Rusların baskısıyla iyice sıkışmışlarından dolayı IV. David kayınpederi Atrak'ı ve maiyeti Kıpçakları Gürcü Krallığı'na davet etmiş ve kayınpederi Atrak damadının bu teklifini kabul ederek Kıpçakların göçüne karar vermişti.²⁵ Bu meselenin nasıl gerçekleştiği hakkında Ermeni kaynaklarında yalnızca Juansher'in *Concise History of the Georgians* adlı eserinde bahsedilmektedir. Ermeni kaynakları arasında geçen Juansher' in aktardığına göre, Gürcü Kralı David eşi Guranduht' un babası olan Kıpçak başbuğu Atrak' a yardım ederek Osetler ile mücadele etmiş ve Osetleri boyunduruğu altına almıştır. Her iki taraftan da rehinelere almış, daha sonra Daryal kalesini ve Oset' in tüm kapılarını Kafkas Dağı'na kadar açtığı ve buradan Kıpçak ailelerinin Gürcü Krallığı'na göç ettirdiği yönünde bilgi vermektedir.²⁶ Ayrıca yine aynı kaynaktan, Gürcü topraklarına göçen Kıpçak ailelerinin her gün bir başkasının vaftiz edildiği ve IV. David'in sarayında da Hristiyanlaştırdığı 500 Kıpçak çocuğunun bulunduğu aktarmaktadır. Öyle anlaşılmaktadır ki, IV. David Gürcü ülkesine gelen bu Kıpçakları bir an önce Hristiyan olan Gürcü halkı içerisinde kaybolmaları için Hristiyanlaştırma politikası izlemiştir.²⁷ Juansher'in eserinde bu dönemde başlarına *spasalar* atanan aileleri ile göçen Kıpçakların sayısının 40 bin askerlik bir ordu oluşturduğu ve orduya katılan askerleri silahlandığı da aktarılmaktadır.²⁸ Gürcü Krallığı'na yapılan Kıpçak göçü ile ilgili diğer dönem Ermeni

²⁴ Alasania, "Gürcistan Kıpçakları", s. 793.

²⁵ Akdes Nimet Kurat, *IV- XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2023, s. 77-84; Peter B. Golden, *Türk Halkları Tarihine Giriş*, Çev. Osman Karatay, Karam Yay., Çorum, 2006, s. 330-331; Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul, 1981, s. 200; Muallâ Uydu Yücel, *İlk Rus Yıllıklarında Göre Türkler*, Ankara, 2007, s.62,63; Ahmet Gökbel, *Kıpçak Türkleri (Siyasi ve Dini Tarihi)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2000, s.56-57; *Gürcistan Tarihi (Eski çağlardan 1212 yılına kadar)*, s. 319-320; Berdzenişvilili- Canaşıa, a.g.e., s. 142; Alasania, "Gürcistan Kıpçakları", s. 793; Yunusov, "Ahıska (Mesket) Türkleri: İki Kere Sürgün Edilen Halk", s. 880; İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2016, s. 184.

²⁶ *Juansher's Concise History of the Georgians*, s. 111; Berdzenişvilili- Canaşıa, a.g.e., s. 142; *Gürcistan Tarihi (Eski çağlardan 1212 yılına kadar)*, s. 319-320.

²⁷ İoseb Alimbarasvili, "Kıpçaklar'ın Gürcistan'a Getirilmesi, Yerleştirilmesi ve Sonraki Kaderi Üzerine", *Orta Çağda Türk-Gürcü İlişkileri*, Ed. İbrahim Telloğlu-Roin Kavreşvili, Gori 2019, s. 254; Nasibe Mirzayeva, *XI-XIV. Yüzyıllarda Gürcistan'da Kıpçaklar*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Genel Türk Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2020, s.114.

²⁸ *Juansher's Concise History of the Georgians*, s. 111. Gürcistan'a göçen Kıpçakların sayısı ile ilgili farklı görüşler mevcuttur. Bazı tarihçiler 300 bini aştığını dile getirirken, [Bkz. Kırzioğlu, *Yukarı-Kür ve Çoruk Boyları'nda Kıpçaklar*, s. 112; Yunusov, "Ahıska (Mesket)

kaynakları bilgi vermemiştir. Lakin IV. David'in Kıpçaklardan oluşturduğu ordusu hakkında bilgi sahibi olabilmekteyiz. Ermeni müverrih Urfalı Mateos'un *Vekayi-Nâmesi*'nde Gürcü ordusunda yer alan Kıpçak askerlerinin sayısının 15 bin olduğunu söylerken²⁹, Smbat Sparapet'in *Chronicle* isimli eserinde Kıpçak askerlerinin sayısı 40 bin olarak geçmektedir.³⁰

Kıpçaklar, Gürcü Krallığı'nın hizmetine girdiğinde, Gürcü-Kıpçak ordusunun ilerleyişini durdurabilecek tüm Türk unsurları iç karışıklıklar ile uğraşmaktaydı. Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar (1105-1118) ölmüş³¹, yerine oğlu Mahmud (1118-1119) tahta oturduysa da, Sultan'ın kardeşi olan Horasan Meliki Sencer'in Selçuklu tahtında hak iddia edip harekete geçmesi ve tarafların 11 Ağustos 1119'da Rey yakınlarındaki Save'de yaptığı savaşı Sencer'in kazanmasıyla Büyük Selçuklu tahtına oturarak, yeni Sultan olmuştur.³² Sultan Sencer (1118- 1157) Selçuklu tahtına çıktıktan sonra yeğeni Mahmud'a merkezi Rey olmak üzere ülkesinin batı kısmının yönetimini vermiştir. Böylece sınırları doğuda İran'ın batısına, batıda Suriye içlerine, kuzeyde Gürcistan sınırına, güneyde Arap Yarımadası'nın içlerine uzanan, Büyük Selçuklu Devleti'nin bir kolu olarak Hamedan merkezli Irak Selçuklu Devleti kurulmuş ve ilk Irak Selçuklu Sultanı olarak Mahmud (1118- 1131)'da tahta oturmuştur.³³ Aynı dönemde diğer bir Türk devleti olan Türkiye Selçuklu Devleti Sultanı I. Kılıç Arslan ise, Anadolu'da Haçlılar ile mücadele etmekteydi.³⁴ Askeri ve siyasi birliğini sağlayan IV. David, uygun bir ortam yakalamak için fırsat kollamış, komşuları olan Türk siyasi teşekküllerinin de içerisinde bulundukları bu karışıklıklardan faydalanarak hemen harekete geçmiştir.

Gürcü Kralı IV. David, Kıpçakların Gürcü topraklarına göçmesinden sonra Kıpçaklarla oluşturduğu ordusuyla, 1120 senesinde Botara'da bulunan

Türkleri: İki Kere Sürgün Edilen Halk", s. 880.] bazıları ise 200-225 bin civarında olduklarını savunmaktadırlar. [Bkz. Alasania, "Gürcistan Kıpçakları", s. 794.]

²⁹ Urfalı Mateos *Vekayi-Nâmesi*, s.269-270.

³⁰ Smbat Sparapet's *Chronicle*, Çev. R. Bedrosian, New Jersey, 2005, s. 54.

³¹ Juansher's *Concise History of the Georgians*, s. 111; Vardan Arewelts'i's *Compilation of History*, Çev. Robert Bedrosian, New Jersey, 2007, s.; İbnü'l-İsir, a.g.e., s. 417.

³² Azîmî, *Azîmî Tarihi Selçuklular Tarihi Dönemiyle İlgili Bölümler (H.430-538/39=1143/44)*, Haz. Ali Sevim, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2006, s. 51; Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, s. 235; Abdülkerim Özeydin, "Mahmud b. Muhammed Tapar", *DİA*, C: XXVII, Ankara, s. 371; Abdülkerim Özeydin, "Sencer", *DİA*, C: 36, İstanbul, 2009, s. 508.

³³ Hüseyin Kayhan, "Irak Selçukluları (1120-1194)", *Türkler*, 4, Ankara 2002, s. 786; Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, s. 235; Ali Sevim- Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilât ve Kültür*, Ankara 1995, s. 207.

³⁴ Bkz. Urfalı Mateos *Vekayi-Nâmesi*, s. 190 vd., 214 vd.; Müverrih Vardan, *Türk Fetihleri Tarihi (889-1269)*, s. 50; Işın Demirkent, "Kılıcarslan I", *DİA*, C: 25, Ankara 2022, s. 396-397.

Türkmenler üzerine yürümüş ve onlardan birçok ganimet ve esir almış, aynı yılın devamında Şirvan'a geçerek Kabala şehrini ele geçirmiş ve elde ettiği altın, gümüş ve değerli ganimetlerle Kartli'ye geri dönmüştür.³⁵ David, daha sonra tekrar Türkmenler üzerine sefere çıkarak Pasin civarındaki Aşorni'deki Türkmenler üzerine saldırmış “*çadırlarda yas tutan bir kişi dahi kalmayana kadar*”³⁶ herkesi kılıçtan geçirmiştir. Kış Abhazya'da geçiren David, Türkmen bölgeleri üzerine yaptığı saldırılara devam ediyordu. Kışlaklarını Kura boylarına kuran konar-göçer Türkmenler, Kral David'in Abhazya'da bulunduğunu öğrenmiş ve Kura Nehri'nin kıyılarına inmişlerdi. Bunu haber alan IV. David derhal bu bölgeye hareket etmiş, Alon'u geçerek burada Türkmenlere saldırmış ve herkesi kılıçtan geçirerek kimseyi sağ bırakmamıştır. Böylece, 1121 senesi devam ederken Kral David'in yayılmacı siyaseti devam etmiş Borçalı Çayı boylarını ele geçirerek, Kür'den Penek'e kadar olan bölgeyi zapt etmiştir.³⁷

Bütün bu gelişmelerden sonra, Gürcü ilerleyişini durdurmak isteyen Gence Emiri Gazi, ordusuyla Gürcüler üzerine harekete geçmişse de başarı gösteremeyerek, ağır bir mağlubiyete uğramıştır. Esasen bu hadiseyle ilgili ayrıntılı bilgiyi Ermeni müverrih Urfalı Mateos *Vekayi-Nâmesi*'nden öğrenmekteyiz. Mateos'un aktardığına göre, 570 tarihinde Gürcistan Kralı'na tabi olan Gence Emiri Gazi, 30 bin Türk askerini toplayarak Gürcü topraklarına girmiş ve halkın bir kısmını öldürmüş, bir kısmını ise yerlerinden ettikten sonra Gence'ye geri dönerek, Gürcü Kralı'nın üzerine gelmesini beklemiştir. Bunu haber alan Gürcü Kralı IV. David, Gence Emiri Gazi üzerine harekete geçmiş olup, Gürcü ordusu gizlice gelip Türk ordusuna saldırmış ve 30 bin askeri kılıçtan geçirmişler, onların kadın ve çocuklarını esir alarak, sayısız koyun sürüleri ve ganimetle birlikte Gürcistan'a geri götürmüşlerdir. Bu akıbetten kurtulan askerler ise elbiselerini yırtmışlar, başlarının üzerine toprak dökmüşlerdir. Bu askerler daha sonra siyah giydikleri ve başları açık olduğu halde bir kısmı Melik Tuğrul'un yanına bir kısmı ise Artuklu Emiri Necmeddin İlgazi'nin yanına varıp, akıbetlerini ağlayarak aktarmışlardır.³⁸ Urfalı Mateos'un *Vekayi-Nâmesi*'nde böyle geçerken, diğer bir Ermeni tarihçi olan Smbat ise *Chronicle*'inde benzer ifadelerle aktarmaktadır.³⁹ Diğer bir Ermeni kaynağı olan Juansher *Concise History of the Georgians* isimli eserinde böyle bir hadiseden bahsetmezken, IV. David'in yaptığı tahribatlardan dolayı ümit-

³⁵ *Juansher's Concise History of the Georgians*, s. 111; Berdzenişvili- Canaşa, a.g.e., s. 143; *Gürcistan Tarihi (Eski çağlardan 1212 yılına kadar)*, s. 321; Kırzioğlu, a.g.e., s. 116.

³⁶ *Juansher's Concise History of the Georgians*, s. 111.

³⁷ *Juansher's Concise History of the Georgians*, s. 111-112; *Gürcistan Tarihi (Eski çağlardan 1212 yılına kadar)*, s. 321-322; Kırzioğlu, a.g.e., s. 116; Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, s. 184.

³⁸ *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi*, s. 268-269.

³⁹ *Smbat Sparapet's Chronicle*, s. 68.

sizliğe kapılan Türkmenlerle, Tiflis ve Dmanis tüccarları ellerini, yüzlerini, ayaklarını ve elbiselerini karartarak Irak Selçuklu Sultanı Mahmud'un huzuruna çıkmış ve ağlayarak yaşadıkları akıbeti anlattıklarını aktarmaktadır.⁴⁰

Gürcü Kralı David'in Selçuklulara karşı peş peşe elde ettikleri bu başarılarından sonra, Gürcülerin bir sonraki hedefinin Tiflis'i almak olduğunu bilerek endişelenen Tiflis halkı, Irak Selçuklu Sultanı Mahmud'un kardeşi Melik Tuğrul'un ve aynı zamanda Artuklu Emiri Necmeddin İlgazi'nin yanına giderek yardım talep etmiş, hâkimiyetine girmek istediklerini söylemişlerdir. Bunun üzerine Melik Tuğrul, Artuklu Emiri İlgazi'yi Gürcüler üzerine yapılacak sefer için görevlendirmiştir. Gürcistan'a yapılacak sefer için derhal hazırlıklara başlayan İlgazi öncülüğünde, Suriye, Gence ve Halep'ten gelen takviye kuvvetlerle bir ordu oluşturmuştur.⁴¹ Gerekli hazırlıkların tamamlanmasından sonra Artuklu Emiri İlgazi, yanında Emir Dübeyş⁴² ile birlikte Gürcüler üzerine harekete geçerek, Tirialeti, Manglisi ve oradan da Didgorni'ye ulaşmışlardır.⁴³

Urfalı Mateos savaşın yeri hakkında bilgi verirken, Gence Meliki Tuğrul'un ordusunun “*Digor adı verilen dağı geçip Tiflis tarafından Gürcistan'a girdi.*” ifadesiyle ilerleyişini aktarmış, bunu duyan Gürcü Kralı David'in ise ordusuyla bu bölgeye gelerek Türk kuvvetlerinin karşısına çıktığını ve savaşın “*iki dağ arasında bulunan meydana şiddetli bir muharebe vuku buldu*” ifadeleriyle yerini tayin etmiştir.⁴⁴

Kaynaklarda geçen bilgiye göre, bu savaş sırasında her iki ordunun asker sayısı ile ilgili oldukça farklı bilgiler mevcuttur. Selçuklu ordusundaki asker sayısı 30 bin ile 600 bin arasında değişiklik gösterirken, Gürcü ordusundaki asker sayısı ise 40 bin ile 80 bin arasında olduğu ifade edilmektedir. Selçuklu ordusundaki asker sayısı için Ermeni kaynaklarında yer alan bilgiye göre, Ermeni tarihçi Urfalı Mateos asker sayısının Artukoğlu İlgazi'nin “*Grek memleketinden Şark'a kadar olan yerlerden*” bu savaş için kurulacak ordu

⁴⁰ Juansher's Concise History of the Georgians, s. 113; Gürcistan Tarihi (Eski çağlardan 1212 yılına kadar), s. 322.

⁴¹ Smbat Sparapet's Chronicle, s. 68; Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi, s. 268; İbnü'l-Adîm, Buğyetü't-Taleb. fî Târîhi Haleb Biyografilerle Selçuklular Tarihi, Haz. Ali Sevim, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1982, s. 145; İbn Kalânîsî, Şam Tarihine Zeyl -I ve II Haçlı Seferleri Tarihi, Arapçadan Çev. Onur Özatağ, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015, s. 85; İbnü'l-Esir, a.g.e., s. 450; Osman Turan, Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2017, s. 163; Ali Sevim, “Artuk Oğlu İlgazi”, Belleten, C: XXVI, S:101-104, Ankara 1962, s. 650-691.

⁴² Emir Dübeyş hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Abdülkerim Özaydın, “Dübeyş bin Sadaka”, DİA, C: X, İstanbul 1994, s. 14.

⁴³ Juansher's Concise History of the Georgians, s.113; Erhan Ateş, "Selçuklu-Gürcü Mücadelelerinde Bir Dönüm Noktası: Didgori Savaşı (1121) ve Sonuçları", Tarih Araştırmaları Dergisi, C: XXXV, S: 60, Ankara 2016, s.86-87.

⁴⁴ Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi, s. 269-270.

içerisinde yer alması amacıyla çağrılan bütün Türklerden oluşan ordusunun 150 bin, Gence Sultanı Melik Tuğrul'un ordusunun 400 bin ve Emir Dübeys'in komutasında da 10 bin kadar asker olduğunu belirterek toplamda Selçuklu ordusunun 560 bin askerden meydana geldiğini aktarmaktadır.⁴⁵ Diğer bir Ermeni kaynağı olan Smbat ise Türk ordusundaki mevcudiyetin 150 bin asker olarak bildirmiştir.⁴⁶ Lakin diğer dönem kaynaklarına bakacak olur isek, İbnü'l Esir asker sayısının 30 bin olduğunu aktarmaktadır.⁴⁷

Buna mukabil Urfalı Mateos, Gürcü ordusunda bulunan asker sayısı için 40 bin Gürcü askerinden ayrı olarak 15 bin Kıpçak, 5 bin Alan ve 100 kadar Frank askerinin bulunduğunu söylemektedir.⁴⁸ Ermeni tarihçi Smbat ise, Gürcü ordusunda 40 bin Kıpçak, 18 bin Alan, 500 Frank ve 10 bin Ermeni olduğunu belirtmektedir.⁴⁹

18 Ağustos 1121 yılında Didgorni'de çarpışan iki ordu, çetin bir mücadele içerisine girmişse de, Gürcü-Kıpçak birlikleri mağlubiyet sağlamış ve Türkmen ordusu geri çekilmek zorunda kalmışlardır.⁵⁰ Ermeni tarihçi Smbat, savaş meydanında hayatını kaybeden Türk askerlerinin sayısını 400 bin kişi olarak verirken, esir düşen askerlerin sayısı için ise 50 bin kişi olarak vermiştir.⁵¹ Urfalı Mateos ise herhalde Türkmen ordusunun aldığı mağlubiyetin büyüklüğünü aktarmak için olacak mübağlalı bir söylemle “*O gün, Türk askerleri korkunç bir telefata uğradılar. Çaylarla dereler cesetle doldu ve dağ yamaçları ölülerle kaplandı. Türklerden 400 bin kişi maktul düştü, 30 bin kişi esir edildi, ovalar da maktullerin ve ölü atların cesetleriyle kaplandı.*”⁵² şeklinde kayda almıştır. Urfalı Mateos ayrıca Kıpçak ve Gürcü askerlerinin kaçan Türk askerleri sekiz gün kovaladıklarını da belirtirken, Juansher ise, IV. David'in savaş meydanından kaçan Türk askerlerini takip ederek hepsini kılıçtan geçirdiğini aktarmış, Kral David'in bu zaferini kıyas kabul edile-

⁴⁵ Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi, s. 268-269.

⁴⁶ Smbat Sparapet's Chronicle, 68.

⁴⁷ İbnü'l-Esir, a.g.e., s. 450

⁴⁸ Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi, s. 268-269.

⁴⁹ Smbat Sparapet's Chronicle, s. 68.

⁵⁰ İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-Taleb. fî Târîhi Haleb Biyografilerle Selçuklular Tarihi*, s. 145; İbn Kalânîsi, *Şam Tarihine Zeyl -I ve II Haçlı Seferleri Tarihi*, s. 83; İbnü'l-Esir, a.g.e., s. 450; Azîmî, *Azîmî Tarihi Selçuklular Tarihi Dönemiyle İlgili Bölümler (H.430-538/39=1143/44)*, s. 53; Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi, s. 270; Smbat Sparapet's Chronicle, s. 68; Juansher's *Concise History of the Georgians*, s. 68; Kemâlüddîn İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular (H.447-521=1055-1127)*, Çev. Ali Sevim, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s. 150; *Gürcistan Tarihi (Eski çağlardan 1212 yılına kadar)*, s. 323; Ali Sevim, “Artuk oğlu İlgazi”, s. 683-684; Kırzioğlu, a.g.e., s. 117; Ömer Subaşı, “XI. Yüzyılda Tao-Klarceti Bölgesinde Türk Hâkimiyeti”, s. 721; Sümer, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, s. 28-29.

⁵¹ Smbat Sparapet's Chronicle, s. 68.

⁵² Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi, s. 270.

meyecek büyüklükte olduğunu ifade etmek istemiş olacak ki, Yunan mitolojisi-
sindeki kahramanlarla kıyas ederek onları geride bıraktığını yazmaktadır.⁵³

Gürcüler, Didgorni zaferleri ile Hristiyan dünyasında büyük bir saygınlığa ulaşmışlardır. Haçlılar Gürcü Krallığı'nı Hristiyanlığın doğudaki kalesi olarak görmeye başlamışken, aynı zamanda Ermeniler ise, IV. David'e karşı büyük bir sempati duymakta ve Hristiyanlığın kurtarıcısı olarak görmektedirler.⁵⁴ Bu bakış açısı Ermeni müverrihlerin kayıtlarında oldukça açık bir şekilde görülmektedir. Ayrıca diğer bir durum ise, Gürcülerin ve Ermenilerin zihinlerine yerleşmiş olan Türklerin yenilmezliği inancı yıkılmış, hatta ülkelerini Türklerden kurtarabilecekleri yönünde yeni umutlar yeşertmiştir.⁵⁵

IV. David'in Didgorni zaferi Gürcülere Tiflis yolunu açmıştır. Gürcüler, yaklaşık 400 seneden beri Müslümanların hâkimiyetinde olan Tiflis'i unutmamış ve hiç vazgeçmemişlerdir. IV. David Gürcü Krallığı tahtına çıktığından beri yaptığı tüm askeri faaliyetler neticesinde Tiflis'e giden tüm yolları kontrol altına almayı başarmış, Didgorni zaferinden sonra ise Tiflis üzerine harekete geçmiş ve şehri muhasara etmiştir. Kıpçak-Gürcü ordusu Tiflis' de ciddi bir mukavemet ile karşılaşmadan şehri ele geçirmişlerdir.⁵⁶ Böylece yaklaşık olarak 400 yıldan beri Müslümanların hâkimiyetinde olan Tiflis şehri, IV. David'in 1122 yılında yapmış olduğu bu kuşatma ile Gürcülerin hâkimiyetine geçmiştir. Ermeni kaynakları IV. David'in Tiflis'e girdikten sonra şehirde korkunç bir katliam yaptığından ve 500 kişiyi kazıklara oturtmak suretiyle işkence ederek öldürdüğünü aktarmaktadır.⁵⁷

Gürcülerin peş peşe elde ettikleri bu zaferlerden sonra Tiflisli Müslümanlar o zamanlarda Hamedan'da bulunan Irak Selçuklu Sultan'ı Mahmud'un yanına yardım talep etmek için gitmişlerdir.⁵⁸ Gürcülerin başarılarından muzdarip olup yardım isteyen bir tek onlar değildi. Şirvan sakinleride

⁵³ *Urfaî Mateos Vekayi-Nâmesi*, s. 270; *Juansher's Concise History of the Georgians*, s. 113.

⁵⁴ Fahrettin Çiloğlu, *Dilden Dine, Edebiyattan Sanata Gürcülerin Tarihi*, İstanbul 1993, s. 46.

⁵⁵ Tellioglu, *XI-XII. Yüzyıllarda Türk Gürcü İlişkileri*, s. 97.

⁵⁶ *Urfaî Mateos Vekayi-Nâmesi*, s. 270; *Gürcistan Tarihi (Eski çağlardan 1212 yılına kadar)*, s. 324; *Smbat Sparapet's Chronicle*, s. 68; Müverrih Vardan, *Türk Fetihleri Tarihi (889-1269)*, s. 61; Azîmî, *Azîmî Tarihi Selçuklular Tarihi Dönemiyle İlgili Bölümler (H.430-538/39=1143/44)*, s. 53. İbnü'l-Esir, şehrin Gürcüler tarafından ele geçirilmesinden önce, Tiflis halkının şehrin kadısını ve hatibini IV. David'e göndererek eman dilediklerini, lakin dikkate alınmayarak, Gürcüler tarafından şehrin zorla işgal edildiğini aktarmış ve sonra Gürcülerin her şeyi mubah görerek şehri yağma ettiklerini aktarmaktadır. Bkz. İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, s. 450.

⁵⁷ *Urfaî Mateos Vekayi-Nâmesi*, s. 270; Müverrih Vardan, *Türk Fetihleri Tarihi (889-1269)*, s.61; *Smbat Sparapet's Chronicle*, s. 68.

⁵⁸ İbnü'l-Esir'de geçen bilgiye göre, Tiflis şehri Gürcüler tarafından ele geçirildikten sonra, Tiflisli Müslümanlar feryat figan ederek Hamedan'da olan Sultan Mahmud'u yanına giderek yardım istemişlerdi. İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, s. 450.

aynı yıl içerisinde Sultan Mahmud'a yardım talebinde bulunmuşlardı.⁵⁹ Tiflis'in zaptının ertesi senesi IV. David Şirvan' a ilerlemiş ve Şirvanşah Devleti'ni vergiye bağlamıştır. Böylece Şirvanşah Devleti Gürcü Krallığı'nın vasalı konumuna gelmiş ve artık fırsat buldukça da Gürcülerle iş birliği yaparak Selçuklulara ihanet ediyorlardı.⁶⁰ 1123 senesinde Sultan Mahmud, Şirvan halkının kendisine yapmış oldukları şikâyetleri de geri çevirmeyerek IV. David üzerine harekete geçmiştir. Sultan Mahmud Şirvanşah III. Manuçir b. Feridun'u yaklamış ve Şamahı'yı ele geçirmiştir.⁶¹ Ayrıca Şamahı'ya girdikten sonra Sultan Mahmud IV. David'e de bir mektup yollamıştır: "*Ormanlar kralısın ve asla ovalara inmezsin. İşte ben Şirvanşah'ı yakaladım ve kendisinden haraç talep ederim. Onu istiyorsan bana uygun hediyeler gönder, değilse de derhal beni görmeye gel.*" Bu mektup üzerine IV. David derhal ordusunu toplamış ve Selçuklu sultanı üzerine harekete geçmiştir.⁶² Ermeni kaynağının aktardığına göre, Sultan Mahmud Gürcü ordusunun kuvvetinden ve çokluğundan dehşete düşmüş, Şamahı girişine derin hendekler yaptırmıştır. Ayrıca Gürcü Kralı David'e bir mektup daha göndererek: "*Senden ne vergi ne de savaş istiyorum, sadece gidebileceğim bir yol istiyorum.*"⁶³ diye yazmıştır. Daha sonra Sultan'ın geri çekilerek ülkesine döndüğü bilgisi ilave edilmiştir.⁶⁴ Ermeni kaynağı böyle yazarken, diğer dönem kaynaklarında farklı aktarımlar bulunmaktadır. Bir Gürcü kaynağında, Sultan Mahmud'un Gürcü ordusundan çekindiği için geri çekildiği ve Selçuklu ordusunun gerileyişini gören IV. David'in geri çekilen düşman ordusuna saldırmanın doğru olmayacağına karar vermesi ile harekete geçmemesi aktarılırken⁶⁵, İbnü'l-Esir ise Gürcü kaynağından farklı olarak, Gürcü ordusundaki Gürcüler ile Kıpçaklar arasında bir anlaşmazlık yaşanmasından dolayı Gürcülerin Selçuklular ile savaşmadan geri çekildiklerini aktarmaktadır.⁶⁶

⁵⁹ İbn'ül- Esir, *a.g.e.*, s. 450, vd. 486.

⁶⁰ Yaşar Bedirhan, "Ortaçağ'da Kafkasya'da Selçuklularla-Gürcüler Arasında Siyasi Hâkimiyet Mücadelesi", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S: 6, 2000, s. 176.

⁶¹ A. Rauf Hüseyinof, "Irak Selçukluları ve Kafkaslar", *VII. Türk Tarih Kongresi (Ankara 25-29 Eylül 1970)*, C: I, Ankara 1972, s. 396; Sevim-Merçil, *a.g.e.*, s. 236.

⁶² *Juansher's Concise History of the Georgians*, s. 114; Kırzioğlu, *a.g.e.*, s. 118; *Gürcistan Tarihi (Eski çağlardan 1212 yılına kadar)*, s. 324.

⁶³ *Juansher's Concise History of the Georgians*, s. 114.

⁶⁴ *Juansher's Concise History of the Georgians*, s. 114.

⁶⁵ *Gürcistan Tarihi (Eski çağlardan 1212 yılına kadar)*, s. 324- 325; Kırzioğlu, *a.g.e.*, s. 118.

⁶⁶ İbnü'l- Esir, *a.g.e.*, s. 487; Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Câmiu'd-Düvel Selçuklular Tarihi I Horasan- Irak, Suriye ve Kirman Selçukluları*, Haz. Prof. Dr. Ali Öngül, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 2017, s. 160-161. Osman Turan ise Sultan Mahmud'un geri çekilme sebebinin ülkesinde yaşanan iç karışıklıklar sebebiyle olduğunu aktarmaktadır. Bkz. Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye; Siyasi Tarih Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye (1071-1318)*, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul 1971, s. 165.

Gürcü ordusunun faaliyetlerinden bahseden Juansher'in eserinde aktardığına göre, IV. David daha sonra Sultan Mahmud'un ordusuna destek sağlamak amacıyla 10 bin askerlik birliğiyle hareket eden Arran Atabeki Aksungur'a hücum ederek mağlup etmiş ve 4 bin askerini öldürmüştür. Aynı Ermeni kaynağında, Gürcü Kralı IV. David'in daha sonra ülkesine döndüğünü ve bir ay sonra, 1123 senesi haziran ayında tekrar harekete geçerek Şirvan'a girdiği ve Gülistan şehrini ele geçirdiğini, burayı vergiye bağladıktan sonra tekrar ülkesi Gürcistan'a döndüğünü aktarır.⁶⁷

Gürcü Kralı IV. David, peş peşe aldığı başarılarından sonra ilerleyişine devam ediyordu. Şirvan'ı ele geçirip Kür boylarında Selçuklulara karşı başarılı olmasından sonra Doğu Anadolu bölgesinde ilerlemeye başlamıştı. Dmanis, Somkhet Kalesi, Terunakan, Kazvin, Norbert, Manas-Gomni ve Nalincakar ele geçiren Gürcü ordusu, Göle, İspir, Buyutakur ve Oltu'yu da zapt etmiştir.⁶⁸ Ermeni tarihçi Juansher, IV. David'in Doğu Anadolu'da başarılı ilerleyişinden bahsederken, Türkleri bulduğu her yerde yok ederek, büyük bir zaferle Gürcistan'a döndüğünü aktarmaktadır.⁶⁹

Ermeni müverrihi Urfalı Mateos eserinde 1123 senesinin sonu ile 1124 senesinin başında yaşanan hadiseleri aktarırken, Gürcü Kralı IV. David'in Melik Tuğrul'u başka bir yenilgiye daha uğrattığı hakkında bilgi vermektedir. Geçen hadiseye göre, "Gence Sultanı" olarak aktardığı Melik Tuğrul, büyük bir orduyla Kür boylarına doğru harekete geçmiş, Kur Nehri üzerinde kayıklarla bir köprü yaptırmış ve 60 bin askeriyile Gürcü memleketine geçmişti. Bunu haber alan Gürcü Kralı David, derhal asker sevk ederek köprüyü yıktırmış ve Gürcü topraklarına girmiş olan bütün askerleri kılıçtan geçirmiştir. Gence Meliki Tuğrul ise kaçarak amcası Büyük Selçuklu Sultanı Sencer'in yanına sığınmıştı.⁷⁰ Urfalı Mateos'ta geçen bu hadise, Smbat'ın *Chronicle* isimli eserinde de geçmektedir.⁷¹

Urfalı Mateos, IV. David'in Türklerle yaptığı sayısız mücadelelerden mağlup olarak çıkarken, onun kılıç kuvvetiyle birçok önemli eyaleti Türklerden aldığını aktarmış, ayrıca Tiflis, Dmanis, Şirvan, Şaki ve Şamkor şehirlerini de ele geçirdiğini zikretmektedir. Ermenilerin onun etrafında birleştiğini, aziz bir kral olarak adlandırdığı IV. David'in, Ermeni milletine karşı her zaman iyi niyetli ve dost olduğunu, Gürcistan'da Kora adlı bir Ermeni şehri kurarak ve bu

⁶⁷ *Juansher's Concise History of the Georgians*, s.114; Kırzioğlu, a.g.e., s. 119; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 165;

⁶⁸ *Gürcistan Tarihi (Eski çağlardan 1212 yılına kadar)*, s. 325-326; Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, s. 24; Sümer, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, s. 29; Tellioglu, *XI-XIII. Yüzyıllarda Türk Gürcü İlişkileri*, s. 98.

⁶⁹ *Juansher's Concise History of the Georgians*, s. 115; *Gürcistan Tarihi (Eski çağlardan 1212 yılına kadar)*, s. 325.

⁷⁰ *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi*, s. 275.

⁷¹ *Smbat Sparapet's Chronicle*, s. 70.

şehirde birçok kilise ve manastır inşa ettirmiş olup, Ermeni milletini büyük bir sevinç ve memnuniyetle yaşattığını aktarmaktadır. Ayrıca Urfalı Mateos, IV. David'in halefi olan Demetre ve aynı anneden olan Toterme isimli kardeşinin Ermeni bir kadından doğduğunu söylemektedir.⁷²

Gürcülerin Doğu Anadolu bölgesinde ilerleyişleri devam ederken, bu başarılarından cesaret alan bölgedeki diğer Hristiyan unsurlar IV. David yönetimindeki Gürcüler etrafında birleşmeye başlamıştır. Bununla ilgili ilk olarak Ani ahalisinin IV. David'i şehirlerine daveti görülmektedir. Sultan Alp Arslan'ın 1064 yılında Selçuklu topraklarına kattığı Ani şehri, Ermenilerin en önemli yerleşim yerlerinden biriydi.⁷³ Bu tarihten itibaren ise Müslümanların hâkimiyetindeydi. O günlerde Ani'nin hâkimiyeti Şeddadilerdeydi ve emir Manuçe vefat etmiş yerine oğlu Ebu'l-Esvar geçmişti. Yeni Ani Emiri Ebu'l-Esvar ise korkak tabiatlı biri olup, Türklerin bu bölgeye devamlı yaptıkları akınlardan endişe duyuyordu. Bu yüzden Ani'yi 60 bin dinar karşılığında Erzurum Saltuklu Emiri Ali'ye satmak teklifinde bulunmuştu. Bu haberin yayılması ile şehrin Hristiyan ahalisi bu durumdan oldukça muzdarip olmuş ve endişeleri artmıştır. Hristiyan ileri gelenlerinden oluşan bir heyeti 1124'te IV. David'le görüşmeye göndererek Ani şehrini kendisine teslim etmek istediklerini, gelip teslim almasını dilediklerini söylediler.⁷⁴ IV. David derhal ordusunun hazırlanmasını istemiş ve üç gün sonra 60 bin süvari ile Ani'ye varmış ve hiçbir zorlukla karşılaşmadan Ani şehrine bağlı köylerle birlikte almıştır. Ermeni kaynaklarının aktardığına göre, şehir halkından birçok Müslümanın öldürüldüğü Gürcüler tarafından Ani'nin alınması, Hristiyanlar arasında ise coşku ile karşılanmıştır. Ayrıca camiye çevrilen kutsal katedral kilisesinin 60 sene sonra tekrar kiliseye döndürülmesi ile Ermeni piskoposlar ve din adamları mabetlerine geri dönmüş ve Hristiyanlığın sembolü olan haçın tekrar Ani Katedrali'nin tepesine çıkarıldığı ayrıntılı bir şekilde aktarılmaktadır. IV. David Ani şehrinin kumandanlığını ise bir Gürcü reisi olan Abelheth ile oğlu İvane'ye bırakırken, artık eski Ani emiri olan Ebu'l-Esvar ve ailesini beraberinde Tiflis'e götürmüştür.⁷⁵

⁷² Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi, s. 276; Smbat Sparapet's Chronicle, s. 69.

⁷³ Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi, s. 119-121; İbnü'l-Esir, a.g.e., s.51-52; Müverrih Vardan, Türk Fetihleri Tarihi (889-1269), s. 37.

⁷⁴ Müverrih Vardan, Türk Fetihleri Tarihi (889-1269), s. 37; Juansher's Concise History of the Georgians, s. 115; Turan, Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, s.23; Sümer, Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri, s. 29.

⁷⁵ Juansher's Concise History of the Georgians, s. 115; Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi, s. 279-280; Smbat Sparapet's Chronicle, s. 70; Müverrih Vardan, Türk Fetihleri Tarihi (889-1269), s. 61; Vardan Arewelts'i's Compilation of History, s.69; Mehmet Ersan, Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2024, s. 58-59; Osman Turan, Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, s. 23.

IV. David'in durmaksızın devam eden ilerleyişi neticesinde Gürcü Krallığı sınırlarını genişletmeye devam etmesinden Müverrih Vardan'da bahsetmektedir. Vardan'ın aktardığına göre IV. David Ermenistan bölgesinden yerlerle birlikte Kuzey Kafkasya'dan bazı bölgeleri ülke topraklarına katmayı başarmıştı.⁷⁶

Ani'nin IV. David ve ordusu tarafından alınması, Gürcülerin Doğu Anadolu bölgesindeki en önemli zaferi olmuştur. Ani şehri, 1064 yılında Büyük Selçuklu Devleti Sultanı Alp Arslan'ın ilerleyişi ile Türk hâkimiyetine geçmiş olup, yaklaşık altmış yıl sonra ise 1124 yılında IV. David'in ilerleyişiyle Hristiyanların hâkimiyetine geçmiş oldu.⁷⁷

Ani'nin alınması Gürcüler ve Ermeniler açısından büyük bir zafer olarak geçse de Türkler açısından o oranda büyük bir hezimet olmuştur. Bu durumdan muzdarip Doğu Anadolu bölgesindeki Türk teşekkülleri, bir yıl sonra 1125 senesinde Sökmen'in oğlu olan Davud önderliğinde birleşik bir Türk ordusu ile Gürcistan üzerine yürümüşlerse de, Kıpçak-Gürcü ordusu karşısında başarı gösteremeyerek, ağır bir yenilgiye uğramış ve geri çekilmek zorunda kalmışlardır.⁷⁸ Urfalı Mateos birleşik Türk ordusunun aldığı hezimetin büyüklüğünden bahsederken, Gürcü Kralı'nın onları evvelkinden daha büyük bir yenilgiye uğrattığını ve geri çekilen Türk askerlerini tam beş gün takip edip, ovaların çok olan maktul cesetlerinin kanlarıyla sulandığını aktarmaktadır.⁷⁹

1120 senesinde başlayan Kıpçak-Gürcü ordusunun ilerleyişi, 1125 senesinin devamında IV. David'in vefatı ile son bulmuştur. Gürcü Kralı IV. David'in vefatı Ermeni kaynaklarında yer bulmuş, Urfalı Mateos "*Aynı yıl içerisinde, Gürcistan'ın aziz ve dindar kralı David öldü.*"⁸⁰ ifadelerini kullanırken, Ermeni tarihçi Smbat ise benzer bir şekilde, "*Aynı yıl, Tanrı seven Kral Davud Mesih'te huzura kavuştu.*"⁸¹ şeklinde aktarmıştır. Müverrih Vardan ise, Tiflis'te vefat ettiğini ve ataları gibi Gelat Manastırı'na defnedildiğini aktarır.⁸²

⁷⁶ Müverrih Vardan, *Türk Fetihleri Tarihi* (889-1269), s. 62.

⁷⁷ Tellioglu, XI-XII. Yüzyıllarda Türk-Gürcü İlişkileri, s. 100.

⁷⁸ *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi*, s. 284-285. Ermeni tarihçi Smbat aynı meseleyi aktarırken Gürcistan üzerine yapılacak seferi Sökmen'in oğlunun İbrahim olduğunu ve ordudaki asker sayısının da 80 bin olduğu yazmıştır. Bkz. *Smbat Sparapet's Chronicle*, s. 71. Gürcü kaynağının aktardığına göre, Kral David vefat etmeden hemen önce, oğlu ve kendisinden sonra Gürcü tahtına çıkan Dimitri'nin Türklere karşı bir zaferi olarak aktarmaktadır. Ayrıca sadece 'Türk birliklerinin kumandanı olan Sökmen' olarak bahsederek isim vermemiştir. Bkz. *Gürcistan tarihi (Eski çağlardan 1212 yılına kadar)*, s. 336.

⁷⁹ *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi*, s. 284-285.

⁸⁰ *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi*, s.285.

⁸¹ *Smbat Sparapet's Chronicle*, s. 56.

⁸² Müverrih Vardan, *Türk Fetihleri Tarihi* (889-1269), s. 62.

II. Ermeni Kaynaklarının Gürcü Kralı IV. David'e Bakışı Hakkında Bir Değerlendirme

IV. David, dönemi Gürcü tarihinin altın çağı olarak tarihi kayıtlara geçmiş, Kıpçaklardan aldığı yardımlarla oluşturduğu yeni ordusunun gücüyle gerçekleştirdiği faaliyetler neticesinde ülke sınırlarını o zamana kadar hiç gelmediği ölçüde genişletmeyi başarmıştır. Güneyde Ani'den kuzeyde Derbent'e kadar olan bölge Gürcülerin hâkimiyetine girerken, o saltanatı döneminde devletini siyasi açıdan Kafkasya'nın en önemli gücü haline getirmeyi de başarmıştır. IV. David hedeflerini gerçekleştirmek için uygun ortamı beklemiş ve ülkesini Müslüman olan Selçuklu hâkimiyetinden kurtarmak amacıyla, daha sonradan Hristiyanlaşmış yeni ordusunun ana unsuru diğer bir Türk topluluğu olan Kıpçaklardan oluşturmasıyla, iki taraf arasında gerçekleşecek olan mücadeleleri Türk-Gürcü savaşından daha çok bir din çatışması olduğunu açıkça göstermektedir. IV. David'in bu politikası Ermeni kaynaklarında da onu Hristiyanlığı yücelten ve kurtaran bir figür haline getirmiş olup, bu yönüyle adeta Hristiyanlığın kahramanı ve savunucusu olarak görülmektedir. Bu durumu Smbat'ın *Smbat Sparapet's Chronicle* isimli eserindeki şu aktarım oldukça iyi açıklamaktadır. Smbat, 1121'de gerçekleşen Didgorni Savaşı'ndan bahsederken savaşın seyri hakkında "O gün korkunç bir manzara yaşandı. Tanrı'nın yardımı ile Hristiyanlar zafer kazandı."⁸³ İfadelerini kullanmıştır. Taraflardan biri olan Gürcü ordusu ifadesini kullanmaması, onları Hristiyanlar olarak aktarması, Selçuklular ile yapılan bu mücadeleyi en az Gürcüler kadar din savaşı olarak kabul ettiklerinin bir göstergesi olmuş, bu savaşı adeta Selçuklu- Gürcü mücadelesinden çok Müslüman-Hristiyan savaşı olarak gördükleri anlaşılmaktadır.

Ermeni kaynakları arasında gösterebileceğimiz Juansher'in *Juansher's Concise History of the Georgians* isimli eserinde ise IV. David'in çok iyi bir Hristiyan olduğu, Hristiyan halkının refahı ve huzuru için durdurak bilmeden savaştığından bahsederken, "Tüm kutsal yazıları okudu. Hristiyanlara karşı yardımsever ve merhametliydi. Tiflis Türkler tarafından tutulduğunda ve her gün Hristiyan sakinlerinin kanı döküldüğünde, Davud Hristiyanlara yönelik bu skandal ortadan kalkana kadar dinlenmedi. Mesih'in de yardımıyla, o ülkenin Sultan'ını haraççı yaptı. Oruç tuttu, uzun uzun dua etti ve Yunanistan, Kilikya, Kutsal Kudüs ve Kıbrıs'da bulunan kiliselere bile hediyeler gönderdi. Sina Dağı'nda bir manastır inşa ettirdi ve her yıl on binlerce hazine gönderdi..."⁸⁴ bu sözleri kullanmıştır.

IV. David dönemini aktaran Ermeni müverrihlerinin genel olarak din adamlarından oluşması hasebiyle, bu yaklaşımları muhtemeldir. Urfalı Mateos,

⁸³ *Smbat Sparapet's Chronicle*, s. 68.

⁸⁴ *Juansher's Concise History of the Georgians*, s. 115-116.

IV. David'i "*Kral Davit, aziz ve faziletli, çok dindar ve âdil bir adam olup, Ermeni milletine karşı daima hüsnüniyetli ve dost olmuştur.*"⁸⁵ şeklinde aktarıncan, onun aziz, faziletli ve çok dindar olması gibi özelliklerinden ayrıca bahsetmektedir. Din adamı olmamasına rağmen Smbat ise "*Kutsanmış bir kişi ve yürekli bir savaşçıydı.*"⁸⁶ ifadelerini kullanmış, bu üslubuyla kendisinden önceki müverrihlerin yazdıklarından etkilenmiş olduğu anlaşılmaktadır. IV. David'in kutsanmış bir kişi, aziz olduğu aktarımı başka bir Ermeni kaynağı olan Juansher'in eserinde ise onun hayatı için İncil'den alıntı yaparak "*Ve gerçekten de Mezmur'un sözünün kral üzerinde yerine getirildiğini gördük. Bu sözlerin çoğu ona uygundu, çünkü Tanrı sayesinde insanın aklına gelmeyecek birçok tuzaktan kurtuldu ve hayatta kaldı.*"⁸⁷ aktarımıyla kutsanmış bir aziz olduğu görüşü vücut bulmaktadır.

Ermeni kaynaklarında dikkati çeken ve değerlendirilmesi gereken diğer bir konu ise, bu kaynaklarda IV. David'i bir kahraman olarak tasvir etmeleridir. Gürcülerin 1121'de Didgorni'de karşı karşıya geldiği Türklere karşı kazandığı zaferden bahsederken, IV. David'in kahramanlığını tarihe geçmiş önemli savaşçılar ve imparatorlar ile eşdeğer görmektedirler. Truva Savaşı'nda gösterdiği cesareti ile ünlü olan Aşil ile daha önceleri Kudüs'ü topraklarına katan Makedonya İmparatoru Büyük İskender ve Roma İmparatoru Titus ile kıyaslayarak tarihe geçecek bir zafer kazandığını dile getirmektedirler. Onun kahramanlığını kıyas kabul edilemeyecek kadar üstün olduğunu dile getirmişlerdir. Elbette kazanılan zaferin bu oranda büyük olduğunun mübalağalı tasviri, Türklerin yenilmezliği inancının yıkılarak, Türklere karşı başarı gösterilmesinden dolayı olduğu anlaşılmaktadır. Bu açıdan bakacak olur isek, Ermeni kaynaklarının Türklere karşı olan bakış açılarını da incelemek ve anlamak gerekmektedir.⁸⁸

Ermeni kaynaklarını incelerken sayısal verileri dikkatli incelemek icap etmektedir. Ermeni kaynaklarında IV. David'in kahramanlığına ve yenilmezliğine örnekler elbette çoktur. Lakin bu konuda en önemli örnek IV. David'in Türklerle yaptığı savaşlarda her iki tarafın ordularındaki asker sayılarında olan tutarsızlıklarıdır. Bu konu ile ilgili en çarpıcı örnek ise, 1121 yılında Gürcüler ile Türkler arasında yapılan Didgorni Savaşı'dır. Urfalı Mateos Gence Meliki Tuğrul ile Artuklu Sultanı Necmeddin İlgazi' ye bağlı birliklerden oluşan Türk

⁸⁵ *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi*, s. 276.

⁸⁶ *Smbat Sparapet's Chronicle*, s. 69.

⁸⁷ *Juansher's Concise History of the Georgians*, s. 116.

⁸⁸ Bu konu ile ilgili ayrıca bkz. İbrahim Tellioğlu, "Selçuklulardan Bahseden Ermeni Kaynakları Üzerine Bir Değerlendirme", *Selçuklu Tarihi ve Tarihçiliğinin Meseleleri*, Konya 2019, s.387-397; İbrahim Tellioğlu, "Ermeni Kaynaklarında Türk Tasviri (XI.-XIV. Yüzyıllarda)", *International Review of Turkish Studies*, C: 1, S:3, 2011, s. 46-61.

ordusundaki toplam asker sayısının 560 bin olduğunu söylemektedir.⁸⁹ Başka bir Ermeni kaynağı olan Smbat'ın eserinde geçene göre ise asker sayısı 150 bindir.⁹⁰ Bu sayı dönem şartları düşünüldüğünde mümkün görülmemektedir. Türk ordusundaki asker sayısından bahseden diğer bir dönem kaynağı olan İbnü'l Esir ise Türk ordusundaki asker sayısı için 30 bin bilgisini vermektedir. Bu bilgiler ışığında Ermeni kaynaklarının verdiği sayı oldukça mübalağalı görülmektedir. Aynı şekilde IV. David'in ordusundaki asker sayısı için Urfalı Mateos' da geçen bilgiye göre Gürcü ordusunda bulunan asker sayısı 40 bin Gürcü askerden ayrı olarak 15 bin Kıpçak, 5 bin Alan ve 100 kadar Frank askerinin bulunduğunu söylemektedir. Ermeni tarihçi Smbat ise, Gürcü ordusunda 40 bin Kıpçak, 18 bin Alan, 500 Frank ve 10 bin Ermeni olduğunu belirtmektedir. Ayrıca bu savaşın sonucu için, Smbat Türk ordusundan ölen askerlerin sayısını 400 bin kişi olduğunu ve esir edilenlerin sayısının ise 50 bin kişi olarak verirken⁹¹, Urfalı Mateos benzer bir şekilde savaşın neticesinde 400 bin Türk askerinin öldürüldüğünün ve 30 bin kişinin ise esir edildiğini söylemektedir.⁹² Bu savaştan bahseden dönem kaynaklarından İbnü'l Esir'de geçen bilgiye bakacak olur isek, Türk ordusundan esir edilen asker sayısını 4 bin olarak vermektedir.⁹³ Tüm bu bilgiler göz önüne alındığında Didgorni'de yapılan savaşı IV. David'e bağlı Gürcü ordusunun yendiği düşünüldüğünde, Ermeni kaynakları bu zaferden bahsederken IV. David'in ve ordusunun kahramanlığına kahramanlık katmak isteyerek, bu savaşı adeta imkânsızın gerçekleştiği parıltılı bir zafer olarak aktarma yoluna gittikleri anlaşılmaktadır. Nitekim bu savaş sonucunda Türklerin yenilmezliği inancı son bulduğu anlaşılmaktadır.

Ermeni kaynaklarının IV. David'i fütuhatçı bir kral olarak gördüğü çok açıktır. Halkını kalkındırdığı ve ülkesinin gelişmesi yolunda yeni birçok icraat getirdiğini dile getirmişlerdir. Müverrih Vardan *"Kral David, çok cahil kalmış olan Gürcü milletinden kırk genç topladı ve onları Rum memleketine tahsil görmeye gönderdi. Onlar orada tercüme yaparak bunları memleketlerine getirdiler. Bu gençlerden üçü, liyakat göstererek şerefsiz milletlerine şan verdi."*⁹⁴ şeklinde aktardığı IV. David dönemi Gürcü Krallığı'nda başlayan kültür çalışmalarından bahseder. Juansher, ise David'in yaptığı kilise reformlarından bahsetmiş, ayrıca döneminde birçok kilise ve manastır yaptırarak, onlar aracılığıyla birçok kültür faaliyeti yürüttüğünü aktarır.⁹⁵

⁸⁹ Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi, s. 268-269.

⁹⁰ Smbat Sparapet's Chronicle, s. 68.

⁹¹ Smbat Sparapet's Chronicle, s. 68.

⁹² Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi, s. 270.

⁹³ İbnü'l-Esir, a.g.e., s. 450.

⁹⁴ Müverrih Vardan, *Türk Fetihleri Tarihi (889-1269)*, s. 62.

⁹⁵ Juansher's Concise History of the Georgians, s. 108 vd.101, 115.

Ermeniler, IV. David'in hoşgörülü bir siyaset izlediğini düşünmüş olmalı ki onun çevresinde birleşmişlerdir. Urfalı Mateos, IV. David'in Gürcistan'da Ermeniler için Kora şehrini kurdurduğunun ve bu şehirde birçok manastırlar ve kiliselerin inşa ettirdiği bilgisini verirken, Ermenilerin onun saltanatına bakış açılarını “*O, bütün Ermeni milletini büyük sevinç ve memnuniyet içerisinde yaşatmıştır.*”⁹⁶ ifadesiyle aktarmaktadır. Smbat ise eserinde Urfalı Mateos ile aynı bilgileri vermiş ve Ermenilerin geri kalan kuvvetlerinin IV. David etrafında birleştiğini eklemiştir.⁹⁷ Yine Juansher'in eserinde ise, “*Fakat Ermeni halkını, kiliselerini ve Haghpāt'tan Sarkavag adında bir retorikçi bir vartapeti severdi. Davut günahlarını ona itiraf etti ve onurlu başını eğerek onun tarafından kutsandı.*”⁹⁸ şeklinde geçen ifadeler Hristiyanlık temelli bu hoşgörü siyasetini kanıtlar niteliktedir. Ayrıca aynı eserde geçen başka bir bilgiye göre, IV. David Ermeni ve Gürcü Kiliselerini birleştirmek niyetine girmiş, Gürcü ve Ermeni piskopos ve vartepetlerini bir araya toplamış, lakin yapılan uzun görüşmelerden sonra tarafların birbirlerinin doktrinlerini kabul etmeyerek bir orta yolu bulamaması neticesinde bir sonuç elde edemeyerek, bu toplantıyı sonlandırmış ve meclisi dağıtmıştır.⁹⁹ Diğer bir Ermeni müverrihi Vardan ise “*Kralın bizim kilise ve dualarımıza karşı hiçbir şüphesi yoktu. Bundan dolayı çok defa başını elimizin altına koyar ve takdisimiz niyaz eder.*”¹⁰⁰ şeklinde aktarılan bu bilginin Juansher'in eserinde bahsettiği mesele olduğu anlaşılmaktadır. Buradan hareketle bir çıkarım yapacak olur isek, IV. David'in hoşgörü siyasetinin Hristiyanlık temelli bir siyaset olduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır. Öyle görünüyor ki, Hristiyan Ermenilere karşı uyguladığı bu hoşgörülü yaklaşımı Müslüman ahaliye gösterememiştir. Urfalı Mateos, Müverrih Vardan ve Smbat Sparapet'in eserlerinde geçene göre, IV. David, Tiflis'in alınmasında şehirde büyük bir katliam yapmış ve 500 kişiyi kazığa oturtarak işkenceyle öldürmüştür.¹⁰¹ Ayrıca bu bilgiye ek olarak Juansher'in eserinde Müslüman halkının yaşadığı bölgeleri yaktığı da geçmektedir.¹⁰² Smbat'ın eserinde ise Ani'nin alınması sırasında birçok Müslüman'ın öldürüldüğü bilgisi verilmiştir.¹⁰³

⁹⁶ Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi, s. 276.

⁹⁷ Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi, s. 276; Smbat Sparapet's Chronicle, s. 69.

⁹⁸ Juansher's Concise History of the Georgians, s. 116.

⁹⁹ Juansher's Concise History of the Georgians, s. 115-116.

¹⁰⁰ Müverrih Vardan, Türk Fetihleri Tarihi (889-1269), s. 62.

¹⁰¹ Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi, s. 270; Müverrih Vardan, Türk Fetihleri Tarihi (889-1269), s. 61; Smbat Sparapet's Chronicle, s. 68; Vardan Arewelts'i's Compilation of History, s. 68.

¹⁰² Juansher's Concise History of the Georgians, s. 116.

¹⁰³ Smbat Sparapet's Chronicle, s. 70.

Sonuç

XI. yüzyıl sonunda Gürcü Krallığı tahtına çıkan IV. David, tahta çıktığında henüz on altı yaşındaydı. Kaynaklara *Ağmaşenebeli* lakabıyla geçen IV. David, bu lakabı boşuna almadığını kanıtlarcasına, yaptığı reformlarla ülkesinin bütünlüğünü sağlayarak, Gürcü Krallığı'nı başkenti Tiflis olan yeni ve güçlü bir Kafkas monarşisi haline dönüştürmüştür.

IV. David tahta çıktığında ülkesi, perişan halde olup, halkı dağlarda ve ormanlarda yaşayan ve uzun yıllardır Selçuklu hâkimiyeti altındaydı. IV. David bu gidişatı değiştirmeyi arzulayarak, Gürcü halkını şehirlere geri döndürmek, ülkesini Selçuklu hâkimiyetinden kurtarıp, Gürcü Krallığı'nın siyasi bütünlüğünü sağlayarak tabi sınırlarına ulaşmasını ve Gürcistan'ı kalkındırarak Kafkasya'nın en önemli gücü haline getirmeyi hedeflemişti. Gürcü Krallığı'nın Türk teşekkülleri ile mücadelesinde ona zafer getirecek güçte bir ordu oluşturmak için, savaşçılık ve cesaretleri ile ünlü diğer bir Türk halkı olan Kıpçakların yardımına başvurmuş ve yeni ordusunu Kıpçak-Gürcü birliklerinden oluşturmuştu.

Kral David'in daveti ile Gürcü topraklarına göç eden Kıpçakların sayısı 40 bin askerlik bir ordu oluşturacak büyüklüktedir. IV. David, Kıpçakları Hristiyan olan Gürcü halkı içerisinde eritme çabasıyla Hristiyanlaştırma politikası izlemiştir. Öyle ki IV. David, Müslüman olan Selçuklularla bir asırdır mücadele içerisinde olan Gürcüleri, Hristiyanlığı kabul eden diğer bir Türk topluluğu Kıpçakların yardımıyla ülkesini Müslümanların hâkimiyetinden kurtararak hedeflerine ulaşmak üzere harekete geçmiş ve bu boyutu ile bakıldığında meseleyi Türk- Gürcü mücadelesinden çok din savaşına dönüştürmüştür.

IV. David'in 1120 senesinde başlayan, askeri bir yenilik yaparak oluşturduğu Kıpçak-Gürcü ordusunun ilerleyişi, 1125 senesinde IV. David'in vefatı ile sona erecektir. Gürcü tarihinin altın çağı olarak tarihe geçen Kral IV. David'in saltanatı döneminde, ülkesinin sınırlarını hiç olmadığı kadar genişletmeyi başarak, güneyde Ani'den kuzeyde Derbent'te kadar olan bölgeyi Gürcü Krallığı hâkimiyet alanına katmıştır.

Ortaçağ tarihinin aydınlatılmasında ayrıcalıklı bir yere sahip olan Ermeni kaynakları, Gürcü Kralı IV. David döneminin aydınlanmasında da, şüphesiz, en önemli dönem kaynaklarından biri konumundadır. XII. ve XIII. yüzyıl Ermeni müverrihlerinin eserlerinde IV. David ve onun döneminin olayları hakkında ayrıntılı bilgiler alabilirken, kronolojik olarak da takip edebilmekteyiz.

Çoğunluğu din adamları olan Ermeni müverrihleri, IV. David ve onun saltanatı döneminde yapılan Gürcü mücadelelerini aktarırken dini bir hassasiyet ile kaleme aldıkları anlaşılmakta olup, IV. David'in Müslüman Türkler ile mücadelelerinde elde ettikleri zaferlerden dolayı, adeta onu Hristiyanlığın kurtarıcısı bir aziz, bir kahraman olarak görerek yazma yoluna gitmişlerdir.

Ancak bu dini hassasiyetlerle yaklaşılan bakış açısı, olayların geniş bir perspektiften değerlendirilmesini engelleyebilirken, sadece Gürcülerin tarihi için değil aynı zamanda Ermenilerin tarihi içinde önemli bir yere sahip olan IV. David döneminin askeri ve siyasi olaylarını daha doğru bir şekilde anlaşılabilmesi, bu kaynakların daha objektif bir şekilde ele alınması ile olacaktır.

KAYNAKLAR

Ahmed bin Mahmud, *Selçuknâme*, Haz. Erdoğan Merçil, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2018.

ALASANİA, Guili, "Gürcistan Kıpçakları", *Türkler*, C: 2, Ankara 2002, ss. 793-797.

ALİMBARAŞVİLİ, İoseb, "Kıpçaklar'ın Gürcistan'a Getirilmesi, Yerleştirilmesi ve Sonraki Kaderi Üzerine", *Orta Çağda Türk-Gürcü İlişkileri*, Ed. İbrahim Tellioglu-Roin Kavrevişvili, Gori 2019, ss. 231-255.

ANDREASYAN, Hrand D., "Türk Tarihine Aid Ermeni Kaynakları", *İÜFTD*, C: 1, S: 1, İstanbul 1949, ss. 93-118.

ANDREASYAN, Hrand D., "Türk Tarihine Aid Ermeni Kaynakları", *İÜFTD*, C: 1, S: 2, İstanbul, 1950, ss. 401-438.

ATEŞ, Erhan, "Selçuklu-Gürcü Mücadelelerinde Bir Dönüm Noktası: Didgori Savaşı (1121) ve Sonuçları", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C: XXXV, S: 60, Ankara 2016, ss.73-96.

Azîmî, *Azîmî Tarihi Selçuklular Tarihi Dönemiyle İlgili Bölümler (H.430-538/39=1143/44)*, Haz. Ali Sevim, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006.

BEDİRHAN, Yaşar, "Ortaçağda Kafkasya'da Selçuklularla-Gürcüler Arasında Siyasi Hakimiyet Mücadelesi", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S: 6, Konya 2000, ss. 156-184.

BERDZENİŞVİLİ, Nikoloz-CANAŞİA, Simon, [İvane Cavahişvili], *Gürcüstan Tarihi (Başlangıçtan 19. Yüzyıla Kadar)*, Çev. H. Hayrioğlu, Sorun Yayınları, İstanbul 2000.

ÇİLOĞLU, Fahrettin, *Dilden Dine, Edebiyattan Sanata Gürcülerin Tarihi*, Ant Yayınları, İstanbul 1993.

DEMİRKENT, Işın, "Haçlılar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C: XIV, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, ss. 525-546.

DEMİRKENT, Işın, "Kılıcarslan I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C: 25, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2022, ss. 396-398.

ERSAN, Mehmet, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2024.

GOLDEN, Peter B., *Türk Halkları Tarihine Giriş*, Çev. Osman Karatay, Karam Yayınları, Çorum 2006.

GÖKBEL, Ahmet, *Kıpçak Türkleri (Siyasi ve Dini Tarihi)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2000.

Gürcistan Tarihi (Eski Çağlardan 1212 Yılına Kadar), Gürcüceden çev. Marie F. Brosset, Çev. Hrand D. Andreasyan, Haz. Erdoğan Merçil, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2003.

Hamdullâh Müstevfi-i Kazvînî, *Tarih-i Güzide (Zikr-i Padişahan-i Selçukiyan)*, Ed. Erkan Göksu, Haz. Ayşe Ayna vd., İstanbul 2015.

HÜSEYNOF, A. Rauf, "Irak Selçukluları ve Kafkasya", *VII. Türk Tarih Kongresi (Ankara: 25-29 Eylül 1970)*, C: I, Ankara 1972, s. 395-404.

İbn Kalânisî, *Şam Tarihine Zeyl.-I. ve II. Haçlı Seferleri Dönemi*, Çev. Onur Özatağ, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015.

İbnü'l-Esir, *İslâm Tarihi el-Kâmil Fi't-Târih Tercümesi*, C: 10, Çev. Abdülkerim Özaydın, Bahar Yayınları, İstanbul 1987.

Juansher's Concise History of the Georgians, Çev. R. Bedrosian, New York 1991.

KAFESOĞLU, İbrahim, "Melikşah", *İA*, C: VII, İstanbul 1957, ss. 665-673.

KAFESOĞLU, İbrahim, "Alparslan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C: II, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989, ss. 526-530.

KAFESOĞLU, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2016.

KAYHAN, Hüseyin, "Irak Selçukluları (1120-1194)", *Türkler*, C: 4, Ankara 2002, ss. 786-794.

Kemâlüddîn İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular (H.447-521=1055-1127)*, Çev. Ali Sevim, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

Kemâlüddîn İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-Taleb. fî Târîhi Haleb Biyografilerle Selçuklular Tarihi*, Haz. Ali Sevim, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1982.

KIRZIOĞLU, Fahreddin, *Yukarı-Kür ve Çoruk Boyları'nda Kıpçaklar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992.

Kurat, Akdes N., *IV- XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavımları ve Devletleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2023.

Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Câmiu'd-Düvel Selçuklular Tarihi I Horasan- Irak, Suriye ve Kirman Selçukluları*. Haz. Prof. Dr. Ali Öngül, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 2017.

MİRZAYEVA, Nasibe, *XI-XIV. Yüzyıllarda Gürcistan'da Kıpçaklar*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Genel Türk Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2020.

Müverrih Vardan, *Türk Fetihleri Tarihi (889-1269)*, I. Baskı, Çev. Hrand D. Andreasyan, Post Yayınları, İstanbul 2017.

NESİBLİ, Yunis, "Orta Çağ Gürcü Kaynaklarında Türkler", *Türkler*, C: 4, Ankara 2002.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, "Dübeys bin Sadaka", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C: X, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 14.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, "Mahmud b. Muhammed Tapar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C: XXVII, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, ss. 372-372.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, "Melikşah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C: XXIX, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2004, ss. 54-57.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, "Sencer", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C: 36, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, ss. 507-5011.

SEVİM, Ali, "Artuk oğlu İlgazi", *Belleten*, C: XXVI, S:101-104, Ankara1962, ss. 650-691.

SEVİM, Ali, "Çağrı Bey", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C: VIII, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, ss. 183-186.

SEVİM, Ali-MERÇİL, Erdoğan, *Selçuklu Devletleri Tarihi: Siyaset, Teşkilât ve Kültür*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995.

Smbat Sparapet's Chronicle, Çev. R. Bedrosian, New Jersey 2005.

SUBAŞI, Ömer, "XI. Yüzyılda Tao-Klarceti Bölgesinde Türk Hakimiyeti", *Turkish Studies*, Vol: 8/5, ss. 705-731.

SÜMER, Faruk, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, Ankara 1990.

SÜMER, Faruk, "Tuğrul Bey", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C: XXXXI, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, ss. 344-346.

TELLİOĞLU, İbrahim, "Gürcü İllerinde Siyasi Birliğin Sağlanmasında Kıpçakların Rolü", *Türk Kültürü*, C: XLII, S: 489-490, ss.453-464.

TELLİOĞLU, İbrahim, "Ermeni Kaynaklarında Türk Tasviri (XI.-XIV. Yüzyıllarda)", *International Review of Turkish Studies*, C: 1, S: 3, 2011, ss.46-61.

TELLİOĞLU, İbrahim, "Doğu Karadeniz Kıpçakları", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S: 48, 2015, ss. 59-78.

TELLİOĞLU, İbrahim, "Kıpçak-Gürcü İlişkileri", *Orta Çağda Türk-Gürcü İlişkileri*, Ed. İbrahim Tellioglu- Roin Kavrevişvili, Gori 2019, ss. 148-164.

TELLİOĞLU, İbrahim, "Selçuklulardan Bahseden Ermeni Kaynakları Üzerine Bir Değerlendirme", *Selçuklu Tarihi ve Tarihçiliğinin Meseleleri*, Konya, 2019, ss. 387-397.

TELLİOĞLU, İbrahim, *XI-XIII. Yüzyıllarda Türk-Gürcü İlişkileri*, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2022.

TOGAN, Zeki V., *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1981.

TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye: Siyasi Tarih Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye (1071-1318)*, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul 1971.

TURAN, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, İstanbul 2009.

TURAN, Osman, *Doğu Anadolu Devletleri Tarihi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2017.

Urfa'lı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162), Çev. Hrand D. Andreasyan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2019.

Vardan Arewelts'i's Compilation of History, Çev. Robert Bedrosian, New Jersey 2007.

YİNANÇ, Mükrimin H., *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I*, Haz. Refet Yinanç, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2024.

YUNUSOV, Arif, "Ahıska (Mesket) Türkleri: İki Kere Sürgün Edilen Halk", *Türkler*, C: 18, Ankara 2002, ss. 877-885.

YÜCEL, Mualla Uydu, *İlk Rus Yıllıklarına Göre Türkler*, Ankara 2007.